

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-84>

УДК 330.3

ПОТЕНЦІЙНІ ІНВЕСТИЦІЙНІ РЕСУРСИ ІННОВАЦІЙНОГО ОНОВЛЕННЯ ВИРОБНИЦТВА

POTENTIAL INVESTMENT RESOURCES OF INNOVATIVE PRODUCTION UPDATE

Подмазко Олексій Михайлович

кандидат економічних наук,
Одеський національний економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-1495-6046>

Podmazko Oleksii

Odessa National Economic University

Стаття присвячена актуальному питанню визначенню потенційних інвестиційних ресурсів інноваційного оновлення виробництва. Існуюча модель розвитку економіки України не сприяє залученню інвестиційних ресурсів для оновлення суспільного виробництва на якісно новій технологічній базі та структурній перебудові економіки. Для розробки ефективного механізму стимулювання інноваційного оновлення основного капіталу необхідно насамперед дослідити та проаналізувати можливі джерела інвестиційних ресурсів інноваційного оновлення основного капіталу. Проаналізовано зовнішні джерела інвестиційних ресурсів такі як прямі іноземні інвестиції, фондовий ринок, інвестиційний ресурс тіньової економіки. Виділені основні причини які перешкоджають залученню інвестиційного ресурсу цих джерел для інноваційного оновлення виробництва.

Ключові слова: інвестиції, інновації, основний капітал, тіньова економіка, фондовий ринок, джерела фінансування інвестицій.

The article is devoted to the topical issue of identifying potential investment resources for innovative production renewal. The consequence of mistakes in the implementation of economic reforms was a decrease in production volumes in all spheres of social production, the decline of the most science-intensive sectors of the economy and the reorientation of the national economy to raw materials industries, resulting in disproportions in the structure of the national economy. This led to the structural restructuring of the economy in the direction of lower technological systems and contributed to the emergence of the dependence of the national economy on the world market. At the same time, this process is accompanied by moral and physical aging of the fixed capital, due to its insufficient renewal. In recent years, the process of increasing the cost of production factors began, depriving Ukrainian producers of price advantages compared to foreign competitors. The further improvement of the competitiveness of the national economy depends on the renewal of the fixed capital, which is carried out on a systemic basis. At the same time, its systematic renewal on an innovative basis will cause the transition of the national economy of Ukraine to an innovative model of development. Thus, the modernization of fixed capital on a modern technical and technological basis is now becoming one of the main determinants capable of increasing the competitiveness of the national economy in the conditions of the current stage of globalization. However, innovative renewal of fixed capital is not possible without investments, precisely the lack of investments and, as a result, the search for their sources becomes the goal of state economic policy. The existing model of the development of the economy of Ukraine does not contribute to the attraction of investment resources for the renewal of public production on a qualitatively new technological base and the structural restructuring of the economy. To develop an effective mechanism for stimulating the innovative renewal of fixed capital, it is necessary to first of all investigate and analyze possible sources of investment resources for innovative renewal of fixed capital. External sources of investment resources such as direct foreign investments, the stock market, investment resources of the shadow economy are analyzed. The main reasons that prevent the attraction of investment resources of these sources for the innovative renewal of production are highlighted.

Keywords: investments, innovations, fixed capital, shadow economy, stock market, sources of investment financing.

Постановка проблеми. Падіння економіки України призвело до значного зниження обсягів виробництва в усіх сферах суспільного

виробництва. Одночасно продовжується процес зростання вартості факторів виробництва позбавляючи українських товаровиробників

цінових переваг порівняно з іноземними конкурентами. Крім того, в країні спостерігається моральне та фізичне старіння основного капіталу, через його недостатньо оновлення. Саме від оновлення основного капіталу, яке здійснюється на системній основі, залежить подальше підвищення конкурентоздатності національної економіки. При цьому його систематичне оновлення на інноваційній основі спричинить перехід національної економіки України до інноваційної моделі розвитку. Це надасть можливість як зростанню конкурентоспроможності базових галузей економіки, так і розвитку галузей 5-го та 6-го технологічних укладів, усуваючи діючу диспропорцію структури економіки, через яку Україна все більш нагадує слаборозвинені країни. Таким чином, модернізація основного капіталу на сучасній техніко-технологічній основі зараз стає одним з основних детермінант здатних підвищити конкурентоспроможність національної економіки в умовах сучасного етапу глобалізації. Проте інноваційне оновлення основного капіталу не можливе без інвестицій, саме нестача інвестицій і як наслідок пошук їх джерел стає метою державної економічної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням теоретичних і практичних аспектів оновлення основного капіталу, присвячено роботи вітчизняних вчених: В. Базилевича, А. Гальчинського, В. Гейця, В. Мандибури, А. Чухно та інших.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість робіт із цієї проблеми, досі інноваційне оновлення основного капіталу фактично не відбувається в Україні. Фактично не існує механізму стимулювання цього процесу. Існуюча модель розвитку економіки України не сприяє залученню інвестиційних ресурсів для оновлення суспільного виробництва на якісно новій технологічній базі та структурній перебудові економіки. Для розробки ефективного механізму стимулювання інноваційного оновлення основного капіталу необхідно насамперед визначити джерела інвестиційних ресурсів, без якого створення його неможливе.

Мета дослідження. Дослідити та проаналізувати можливі джерела інвестиційних ресурсів інноваційного оновлення основного капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після набуття Україною незалежності було прийнято рішення про перехід від

командно-адміністративної до ринкової економіки. При цьому основою для здійснення реформ була вибрана концепція «Вашингтонського консенсусу», яка була розроблена для слаборозвинених країн, а не для розвинутої економіки України. Ця концепція базувалась на наступних постулатах: лібералізація, приватизація, жорсткий контроль над грошовою масою. Впровадження цієї концепції при здійсненні економічних реформ призвело до занепаду найбільш наукоємних галузей економіки та переорієнтацією національної економіки на сировинні галузі, наслідком стали диспропорції в структурі національної економіки. Сировинні галузі та галузі орієнтовані на первинну переробку продукції менш постраждали від реформ та розриву господарських зв'язків через розпад колишнього СРСР, завдяки тому що достатньо швидко змогли переорієнтувати збут на міжнародний ринок. Конкурентоспроможність їх продукції на світовому ринку була обумовлена більш низькою ціною через низку вартість факторів виробництва, а також функціонуванням, значною мірою, в тіньовій економіці. Все це призвело до структурної перебудови економіки у бік нижчих технологічних укладів та сприяло виникненню залежності національної економіки від світового ринку. Для підвищення конкурентоспроможності української економіки необхідне як оновлення основного капіталу в базових галузях економіки так і зміни у структурі економіки у бік більш високих технологічних укладів з більшою часткою доданої вартості. Все це передбачає активну державну політику щодо розвитку високотехнологічних галузей з високою доданою вартістю та підтримки конкурентоспроможності існуючих базових галузей економіки. У цих умовах особливо важливим стає пошук джерел інвестиційних ресурсів, здатних призвести до якісних змін в економіці.

В даний час Україна йде шляхом слаборозвинутих країн, будучи постачальником на світовий ринок продукції первинної переробки і сировини та споживачем кінцевої продукції виробленої в інших країнах. Це поставило економіку країни у залежність від кон'юнктури на світовому ринку та діяльності транснаціональних корпорацій (ТНК).

Зараз у межах виробничих ланцюгів ТНК сконцентровано дві третини обсягу світової торгівлі. ТНК зі своїми іноземними підрозділами створюють третину світового виробництва і ВВП [1]. У межах даних виробничих ланцюгів ТНК можуть мінімізувати витрати

користуючись перевагами розміщення виробництва та розробки продукції в різних країнах залежно від наявності в них тих чи інших конкурентних переваг. Розміщуючи виробництво основних елементів продукції у країнах, що розвиваються, а розробку продукції у розвинутих, ТНК домагаються значної цінової конкурентоспроможності своєї продукції. Використовуючи внутрішні ціни вони залишають в країнах, що розвиваються, мінімальну частину доданої вартості створеної при виробництві продукції в той час як її основну частину присвоюють материнські компанії розташовані в розвинутих країнах які займаються розробкою продукту, маркетингом, логістикою, фінансовими питаннями тощо.

Таким чином, розвинуті країни та ТНК у глобальному світі відвели Україні роль виробника продукції первинної переробки та сировини для ТНК. Частка доданої вартості в даному виді продукції незначна порівняно з часткою в готовій продукції, до того ж для її виробництва не потрібно висококваліфікована робоча сила. У цих умовах змінити ситуацію в структурі економіки та місці України у світовому поділі праці неможливо без активного втручання держави в економіку. Тільки в рамках самостійних підприємств Україна може розвивати високотехнологічні галузі, проводити модернізацію своїх виробничих потужностей та підвищувати конкурентоспроможність як окремих підприємств, так і економіки в цілому.

Таким чином, одним з напрямів для зміни ситуації є оновлення основного капіталу в базових галузях економіки, а також стимулювання його залучення в пріоритетні галузі 5-го та 6-го технологічних укладів. Зараз ситуація зі зносом основного капіталу далека від

оптимальної. За останні 22 роки спостерігалось зростання ступеня зносу основного капіталу в Україні з 43,7% в 2000 році до піка в 83,5% в 2014 році (рис. 1).

В період 2000–2007 рр. можна було спостерігати повільне зростання зносу основного капіталу з 43,7% до 52,6%, яке склало 8,9 відсоткових пункти (в.п.) за 8 річний період. Потім стрибок на 8,6 в.п. до 61,2% в 2008 році (як наслідок світової економічної кризи) і стабілізація на 1 рік. Наступний стрибок на 14,9 в.п. в 2010 році до 74,9% – далі знову стабілізація з поступовим повільним зростанням до 77,3% в 2013 році і наступного стрибка на 6,2 в.п. в 2014 році до 83,5% (через політичну та економічну кризи, як наслідок початку вторгнення РФ), що стало піком в зносі основного капіталу в Україні за останні 22 роки. Далі можна спостерігати різке зниження ступеня зносу основного капіталу на 23,4 в.п. в 2015 році до 60,1%. Здавалось би це позитивне явище, але зменшення зносу відбулось не за рахунок збільшення інвестицій в основний капітал, а за рахунок переоцінки балансової вартості основних фондів на 44,4% або на 6110,76 млрд. грн., а не за рахунок збільшення обсягів капіталовкладень (така різка переоцінка вартості основних фондів є наслідком стрибка інфляції в 2014–2015 роках, крім того через анексію АР Крим та частин території у Донецькій та Луганській областях, їх статистичні дані перестали враховуватись в національній статистиці). Надалі ступень зносу основного капіталу стабілізувалась на цьому рівні з тенденцією до невеликого зниження досягнувши 57,6% в 2021 році.

В той же час, можна спостерігати історичний мінімум валового нагромадження осно-

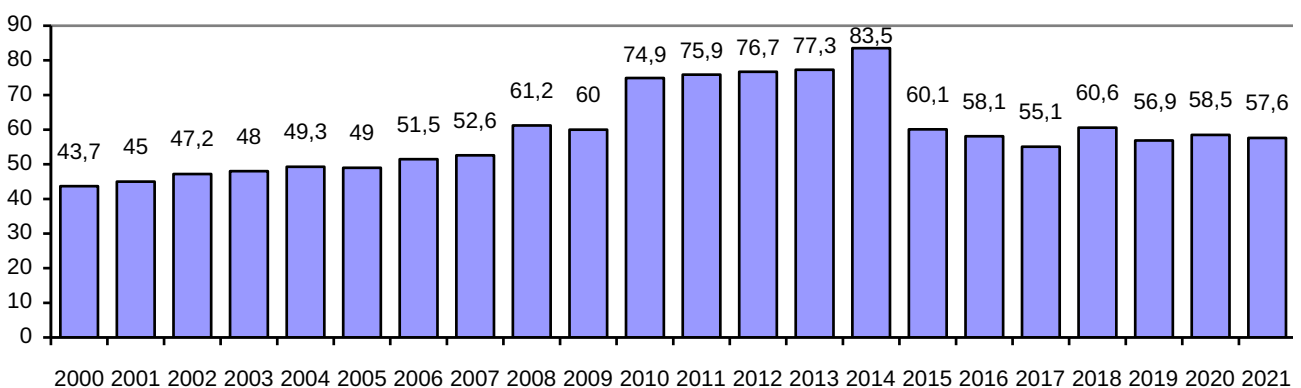

Рис. 1. Ступінь зносу основного капіталу, %*

Джерело: складено на основі [2]

*з 2014 без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополь та без частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

вного капіталу (ВНОК) за останні 21 рік, який склав 12,4% до ВВП в 2021 році (рис. 2).

Як відомо для активної структурної модернізації економіки ВНОК повинен перевищувати 30%ВВП, а в таких країнах як Корея та Китай він навіть сягав 46%ВВП [3].

Однак саме інвестиції в основний капітал є базисною умовою для економічного зростання та структурної перебудови економіки. Необхідність зростання інвестицій є основою подальшого зростання конкурентоспроможності національної економіки. При цьому важлива не лише кількість, а й якість інвестицій.

Таким чином, саме оновлення основного капіталу повинно стати основою підвищення конкурентоспроможності національного виробництва. Для цього, першою чергою виникає потреба в інвестиційних ресурсах. Пошук їх джерел які будуть здатні привести для якісних змін в економіці стає особливо важливим. Виділимо декілька зовнішніх джерел інвестиційних ресурсів, які господарюючи суб'єкти можуть залучити для оновлення свого основного капіталу:

- прямі іноземні інвестиції;
- фондовий ринок;
- інвестиційний ресурс тіньового сектора економіки.

1. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ). За роки незалежності з боку української держави відбувались спроби залучення ПІІ для стимулювання зростання виробництва, зокрема наукомісткого, однак вони не принесли очікуваного результату.

Позитивна динаміка яка спостерігалась в 2010–2013 рр. була перервана економіч-

ною кризою зв'язаною з початком вторгнення РФ в Україну. Навіть на 2021 рік ПІІ не змогли повернутись до піка 2013 року і склали 62,121 млрд. дол. США (рис. 3).

За період 2014–2020 рр. вони так і не змогли відновитись і досягли лише 48,9 млрд. дол. США, що становить 73% від рівня 2013 року. Лише в 2021 році спостерігається стрімке поживалення в залучених ПІІ, але навіть в цьому році кумулятивний підсумок ПІІ склав 62,131 млрд. дол., що становить 92,7% від 2013 року. Як видно з цих цифр говорити про іноземні інвестиції як джерело капіталу для оновлення основного капіталу і як про фактор здатний призвести до якісних змін у структурі економіки та перевести її на інноваційну модель розвитку, принаймні в даний час, неможливо.

Основні причини цього наступні:

- недостатньо розвинуті елементи інфраструктури, яка значно поступається європейським країнам;
- поступово нівелюються фактори виробництва (електроенергія, робоча сила, газ, тощо), через зростання їх вартості, де українська економіка мала конкурентоспроможні переваги (ціни на електроенергію та газ для господарюючих суб'єктів вже фактично зрівнялись з європейськими, а іноді навіть перевищують їх);
- зменшення кількості робочої сили, через трудову міграцію до країн ЄС;
- відсутність системного застосування, з боку держави, інструментів та стимулів для заохочення вкладення ПІІ у виробничу сферу, та пріоритетні галузі економіки;

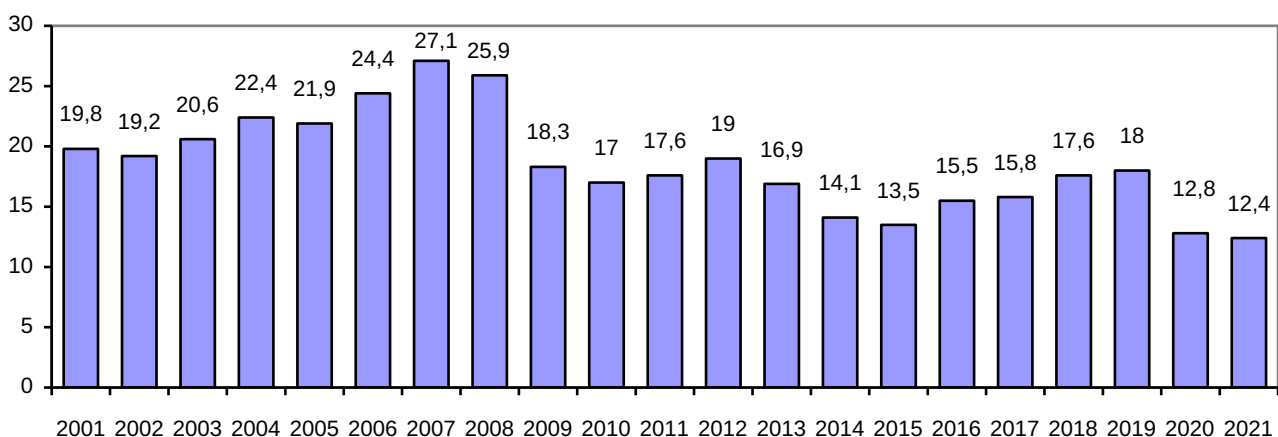

Рис. 2. Динаміка ВНОК за 2001–2021 рр., % до ВВП*

Джерело: складено на основі [2]

*з 2014 без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополь та без частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

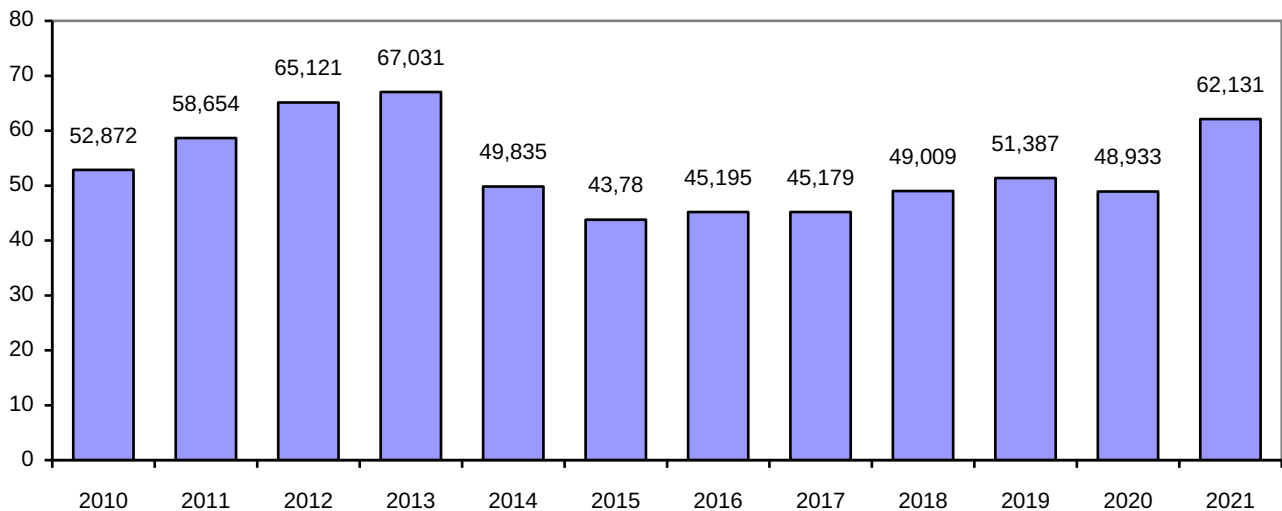

Рис. 3. ГПП кумулятивний підсумок, млрд. дол. США*

Джерело: складено на основі [4; 5]

*з 2014 без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополь та без частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

– відсутність у вітчизняних господарюючих суб'єктів великого бажання вкладати в оновлення основного капіталу у власній країні, що відлякує потенційних іноземних інвесторів;

– концентрація інвесторів на сферах зі швидким оборотом капіталу: кредитно-фінансова, агропромисловий комплекс, торговельно-посередницька діяльність тощо.

2. Фондовий ринок (біржовий). Фондовий ринок також не став джерелом інвестиційних ресурсів для інноваційного оновлення виробництва. Основний обсяг торгів на біржовому фондовому ринку України склали операції з облігаціями внутрішніх державних позик України (ОВДП), доля яких склала від 42,1% в 2011 році до 98,12% в 2021 році (рис. 4). Це свідчить що біржовий фондовий ринок України втратив функцію джерела інвестиційних ресурсів для господарюючих суб'єктів в Україні.

Це стало наслідком декількох факторів:

– фактична відсутність сучасного біржового фондового ринку де могли би зустрітись власник вільного капіталу (інвестор) і тому кому потрібен капітал (емітент акцій, облігацій та інших фінансових деривативів);

– серед більшості власників підприємств відсутнє розуміння того, що фондовий ринок можливо використовувати як джерело залучення капіталу;

– можливість рейдерських захоптів підприємств володіючи міноритарними частками в акціонерному капіталі;

– відсутність бажання власників підприємств віддавати частину прибутку сторонньому інвестору;

– відсутність бажання власників підприємств ділитись повноваженнями з управління;

– використання фондового ринку для оптимізації податків, легалізації доходів, тощо, замість залучення капіталу;

– відсутність розвинутого інституту захисту прав приватної власності;

– високі ставки за депозитами до 2014 року не стимулювали домогосподарств які мали вільний капітал вкладати його в фондовий ринок.

Українські же підприємства котрі все ж таки вирішили залучити капітал на фондовому ринку змушені розміщувати свої фінансові інструменти на фондових біржах в Лондоні, Франкфурті чи навіть в Варшаві.

3. Інвестиційний ресурс тіньового сектора економіки. Ще одним невикористаним інвестиційним ресурсом для інноваційної модернізації національної економіки є ресурс тіньового сектора економіки України. Прибуток який був генерований в ньому на протязі 2012–2021 років склав 5497 млрд. грн. США [8, с. 100]. Звичайно частина його була використана в легальному секторі економіки на придбання споживчих товарів та у вигляді інвестицій з закордону як прямих так і портфельних. Але і решта, що залишилась, якщо залучити її для якісного оновлення основного капіталу в пріоритетні галузі може вивести структуру національної

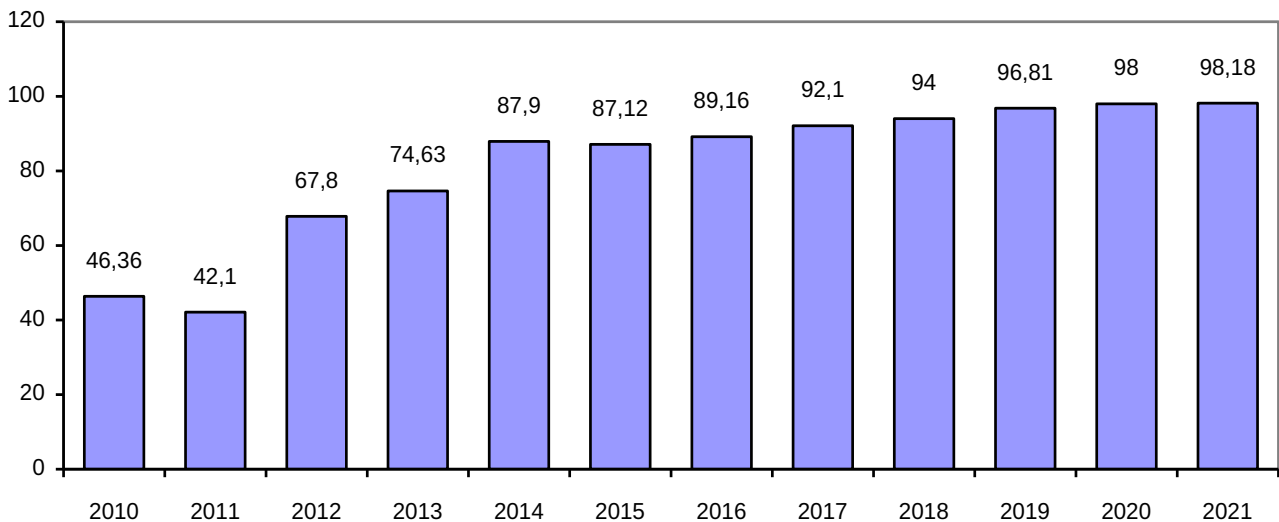

Рис. 4. Облігації внутрішніх державних позик України (ОВДП), % від обсягу торгів

Джерело: [6; 7]

економіки на якісно новий рівень. Досі спроби з боку держави до його залучення в легальний сектор економіки не мали успіху. Тому сприяли ряд чинників:

- високий рівень оподаткування;
- складність податкової системи;
- незадовільний інвестиційний клімат;
- відсутність розвинутого інституту приватної власності;

– слабкість і недостатній авторитет державної влади.

Висновки. Таким чином, до теперішнього часу залишилися потенційні джерела інвестиційних ресурсів, і завданням держави буде створення державного механізму який включає комплекс взаємозв'язаних інструментів і стимулів, для інноваційного оновлення основного капіталу в пріоритетних галузях економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. De Backer K., Miroudot S., Rigo D. (2019). Multinational enterprises in the global economy: Heavily discussed, hardly measured. VoaEU.org, September 25. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/multinational-enterprises-global-economy-heavily-discussed-hardly-measured> (дата звернення: 24.07.2023).
2. Офіційний сайт Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 24.07.2023).
3. Шовкун І. А. Неіндустріалізація в Україні: чи є макроекономічні передумови та інвестиційний потенціал? *Економіка та прогнозування*. 2016. № 4. С. 48–69.
4. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 24.07.2023).
5. World Investment Report 2022. UNCTAD. 2022. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2022_en.pdf (дата звернення: 24.07.2023).
6. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Аналітичні дані щодо розвитку фондового ринку. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/> (дата звернення: 24.07.2023).
7. Щодо Стратегічного плану діяльності Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку як головного розпорядника бюджетних коштів на 2019- 2021 роки Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку Наказ 93 від 21 червня 2018 року URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiG_NHI-KCBAxX0IhAIHbJVD4kQFnoECBYQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.nssmc.gov.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2018%2F08%2F%25D0%259D%25D0%25B0%25D0%25BA%25D0%25B0%25D0%25B7-93_%25D0%25A1%25D0%259F_2019.doc&usq=AOvVaw1gfJMXnR_4JER8YovgRvCE&opi=89978449 (дата звернення: 24.07.2023).
8. Подмазко О. М. Макроекономічна результативність процесу зменшення тіньового сектора економіки України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. №12. С. 95-100. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.12.95>

REFERENCES:

1. De Backer, K. & Miroudot, S. & Rigo, D. (2019). Multinational enterprises in the global economy: Heavily discussed, hardly measured. VoaEU.org, September 25. Available at: <https://cepr.org/voxeu/columns/multinational-enterprises-global-economy-heavily-discussed-hardly-measured> (accessed July 24, 2023).
2. The official site of State Statistics Service of Ukraine. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua> URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (accessed July 24, 2023).
3. Shovkun I. A. (2016) Neoindustrializatsiia v Ukraini: chy ye makroekonomichni peredumovy ta investytsiinyi potentsial? [Neo-industrialization in Ukraine: are there macroeconomic prerequisites and investment potential?] *Ekonomika ta prohnozuvannia*, no. 4, pp. 4869. [in Ukrainian]
4. The official site of NBU. Available at: URL: <https://bank.gov.ua> (accessed July 24, 2023).
5. World Investment Report 2022. UNCTAD. 2022. Available at: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2022_en.pdf (accessed July 24, 2023).
6. The official site of National Securities and Stock Market Commission. Analytical data on the development of the stock market. Available at: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights> (accessed July 24, 2023).
7. Shchodo Stratehichnoho planu diialnosti Natsionalnoi komisii z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku yak holovnoho rozporiadnyka biudzhethnykh koshtiv na 2019-2021 roky Natsionalna komisiia z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku Nakaz 93 vid 21 chervnia 2018 roku [Regarding the Strategic Plan of the National Securities and Stock Market Commission as the main manager of budget funds for 2019-2021 National Securities and Stock Market Commission Order 93 of June 21, 2018]. Available at: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiG_NHI-KCBAX0IhAIHbJVD4kQFnoECBYQA-Q&url=https%3A%2F%2Fwww.nssmc.gov.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2018%2F08%2F%25D0%259D%25D0%25B0%25D0%25BA%25D0%25B0%25D0%25B7-93_%25D0%25A1%25D0%259F_2019.doc&usq=AOvVaw1gfJMXnP_4JER8YovgRvCE&opi=89978449 (accessed July 24, 2023).
8. Podmazko O. M. (2023) Makroekonomichna rezultatyvnist protsesu zmenshennia tinovoho sektora ekonomiky Ukrainy [Macroeconomic effectiveness of the process of reducing the shadow sector of the economy of Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 12, pp. 95100. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814>. 2023.12.95 [in Ukrainian]